

Avrupa Yüksek Öğrenim Alanına Doğru: Bologna Süreci ve Sosyal Boyut

Mete Kurtoğlu

*Yüksek Lisans Öğrencisi
ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
E-posta: kurtoglu@metu.edu.tr*

Giriş

Küreselleşme süreci ile siyasi, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan dönüşüm ve uluslararasılaşmaya paralel olarak son dönemde yüksek öğretim reformu birçok ülkede ve uluslararası platformda öncelikli gündem haline gelmiştir. Teknolojik gelişmenin, hareketliliğin, ekonomik rekabetçiliğin ve uluslararası işbirliğinin öneminin arttığı bir dünyada yüksek öğretim reformu; yüksek öğretimin finansmanı, üniversite- sektör işbirliği ve üniversitelerin toplumsal rolü üzerine ciddi tartışmaları beraberinde getirmektedir. Bilgi toplumu ve sanayi-ötesi ekonomiye geçişle birlikte bilginin ekonomik üretkenliğin ana unsuru haline gelmiş olmasının yüksek öğrenim kurumlarını dönüştürme taleplerinde temel etken olduğu öne sürülebilir. Günümüz bilgi toplumunda, araştırma ve yenilik süreçlerinden elde edilen yeni bilgi ve uygulamalar yeni ürün ve hizmetlerin yaratılmasını sağlarken; eğitim süreçleriyle bilgi üretimi ve uygulamasında kalifiye işgücü yaratılmaktadır (Van Vught, 2006). Bu açıdan bakıldığında yüksek öğretim alanındaki reform çalışmalarının değişen ve küreselleşen ekonomik yapı karşısında ihtiyaç duyulan yeni işgücünü yaratmaya yönelik olduğu söylenebilir. Bu durum, ulus devlet bağlamında bilgi ve teknoloji üretimi yanında bilinçli vatandaşlar yetiştirme rolünü de üstlenen yüksek öğretim kurumları açısından ciddi bir dönüşümü gerekli kılmaktadır. İşgücü piyasası ile bu döneme kadar olduğundan çok daha yoğun şekilde ilişkilendirilen bir yüksek öğretim modeli, özellikle sosyal boyut ve fırsat eşitliği açısından alınması gereken önlemleri artırmaktadır. Bu yazıda, küreselleşmenin Avrupa yükseköğretim sistemlerini karşı karşıya bıraktığı “değişim zorunluluğuna” cevaben 2010 yılına kadar Avrupa Yüksek Öğrenim Alanını oluşturmayı hedefleyen Bologna Süreci ve bu sürecin “sosyal boyutu” yukarıdaki tartışma etrafında ele alınacaktır.

Avrupada Yüksek Öğretimde Yeni Arayışlar

Lizbon Stratejisi ve Bologna Süreci

Üniversitenin kurum olarak doğduğu kıta olan Avrupa'da yüksek öğretim reformu ile ilgili çalışmalar 1990'lı yılların sonunda hızlanmıştır. Bu çalışmaların bir bölümü Avrupa Birliği kapsamında birliğin temel hedeflerine paralel olarak üye ülkelerle yürütülürken; diğer yandan Bologna Süreci ile bu çalışmalarla eşgüdümlü şekilde, ancak yüksek öğretim kurumları ve paydaşlarının öncülüğünde, genişletilmiş bir Avrupa coğrafyasında yüksek öğrenim reformu çalışmaları sürdürülmektedir. AB, Mart 2000'de imzalanan Lizbon Stratejisi ile rekabetçi, dinamik ve bilgiye dayalı ekonomiye geçişi hedefleyerek, bilgi toplumundaki değişimlere uyumun ve araştırma-geliştirmenin önemine vurgu yapmaktadır. Bu stratejinin ikinci ayağı "Avrupa Sosyal Modeli"ni modernleştirmek için insan kaynağına yatırım ve toplumsal dışlanma ile mücadeleyi öngörmektedir. Bu amaçla üye ülkelerin eğitim ve işbulabilirlik politikalarını geliştirerek bilgi ekonomisine geçişi kolaylaştırması beklenmektedir. (Lizbon Stratejisi, 2000). Bu bilgilerden hareketle Avrupa Birliği'nin yüksek öğrenim reformuna bakışının temel olarak küreselleşmenin getirdiği ekonomi modelinden doğan ihtiyaçlara cevap niteliği taşıdığını düşünebiliriz. Bu reform süreci sosyal devletin yüksek öğrenime yaklaşımının da bilgi ekonomisine geçişe bağlı şekilde dönüşmesine işaret etmektedir.

Bologna Süreci ise, bazı temel benzerlikler taşımakla birlikte, Lizbon stratejisinden bağımsız olarak, 2010 yılına kadar "Avrupa Yüksek Öğrenim Alanı"nın oluşturulmasını hedeflemektedir. 1998 yılında Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın ilgili bakanları tarafından imzalanan Sorbourne Ortak Bildirisi¹ ile ilk adımları atılan reform süreci 1999'da 29 ülkenin Eğitim Bakanları tarafından imzalanan Bologna Deklarasyonu ile somutlaştırılmış ve katılımcı ülkelerin bu sürece olan güveni vurgulanmıştır. Bologna Sürecine bugün 46 ülkenin² üye olması sürecin AB üyeliğinin ötesinde bir Avrupa anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Sürecin yüksek öğrenimin karar alıcıları ve paydaşları tarafından yürütülüyor olması Bologna Sürecinin bahsedilen dönüşüm sürecinde yüksek öğrenimin ilke ve hassasiyetlerini daha fazla göz önüne alarak ilerlemesini sağlamaktadır. Bu yazının konusu açısından, yüksek öğrenimi kamu sorumluluğu olarak ele alması ve yüksek öğrenime erişimde fırsat eşitliğini vurguluyor olması, Bologna Sürecini Lizbon stratejisinden farklı bir yere konumlandırmaktadır.

Takip eden bölümlerde "hedefler ve işleyiş" ve "sosyal boyut ve fırsat eşitliği" başlıkları ile Bologna Süreci özetlenmektedir. Sonuç bölümünde ise sürecin sosyal boyut alanındaki çalışmalarının yeterliliği tartışılacaktır.

1 Sorbonne Ortak Bildirisi ve Bologna Süreci ile diğer temel belgelere www.bologna.gov.tr ve <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/> adreslerinden ulaşılabilir.

² Üye ülke listesine <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/pcao/index.htm> linkinden ulaşılabilir. Türkiye Bologna Sürecine 2001 Prag toplantısında katılmıştır.

Bologna Süreci: Hedefler ve İşleyiş

Bologna Süreci, yüksek öğrenimde uluslararası işbirliğini arttırırken, Avrupa Yüksek Öğretim Alanı ile:

- Öğrenci, mezun ve akademisyenlerin hareketlilik olanaklarının güçlendirildiği,
- Demokratik ilkelere ve akademik özerkliğe dayalı olarak kaliteli yüksek öğrenime erişimin yaygınlaştırıldığı,
- Öğrencileri gelecek kariyerlerine ve demokratik bir toplumun aktif vatandaşları olarak hayata hazırlayan ve kişisel gelişimlerini destekleyen bir yüksek öğrenim modelini hedeflemektedir. (<http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/about>)

Sürecin kapsadığı alandaki ulusal yükseköğretim sistemlerini, yükseköğretim aşamalarında mezunların kazandıkları nitelikler veya yeterlilikler açısından karşılaştırılabilir duruma getirerek, genişletilmiş ortak Avrupa ekonomik alanında nitelikli iş gücü hareketliliğini yükseltmek, sürecin bir diğer temel hedefidir. Bu nedenle ulusal yükseköğretim sistemlerinin ve kurumlarının uyumlulaştırması çalışmaları yürütülmektedir ve bu çalışmalarda ortak bir planlama, uygulama ve karşılaştırma dili kullanılması için bir dizi yöntem ve araç geliştirilmiştir. Ulusal alanlarda; Avrupa Nitelikler Çerçevesi'nin yükseköğretim aşamaları ile uyumlu Ulusal Yeterlilikler Çerçeveleri'nin geliştirilmesi ve belgelendirilmesi bu yöntem ve araçların en önemlilerinden birisidir. Yükseköğretim kurumları içinde ise; iç ve dış paydaşların katılımı ile iç ve dış kalite güvencesi sistemleri kurma, Ulusal Yeterlilikler Çerçevesi'nde belirtilen yükseköğretim öğrenim çıktılarını sağlayacak öğretim programı geliştirme ve öğrenci iş yüküne dayanan ortak bir kredi toplama, biriktirme ve transfer sistemine geçiş (ECTS - Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS)) ise, diğer önemli yöntem ve araçları oluşturmaktadır. Bu yöntem ve araçlar öğrenci merkezli bakışa dayanan ve öğrenci katılımını destekleyen bir yüksek öğrenim modeline temel oluşturmaktadır. Yürütülen çalışmaların sistematik şekilde işlemesi ve izlenebilmesi için beş ana başlık ortaya çıkmıştır: 1. Kolay anlaşılabilir ve karşılaştırılabilir bir akademik derece sistemi; 2. Kalite güvencesi; 3. Diplomaların ve öğrenim sürelerinin tanınması; 4. Yaşam Boyu Öğrenme; 5. Ortak Dereceler.

Bologna Sürecinin işleyişi yönetim ilkeleri çerçevesinde, iç ve dış paydaşların aktif katılımlarıyla yürütülmektedir. Bu işleyiş yapılandırılmış, sürekli izlenen ve değerlendirilen bir süreçtir. Bu yapının birinci ve en üst politik seviyesi her iki yılda bir toplanarak yapılan "durum tespiti" sonuçlarını değerlendirip yeni hedefler saptayan ve alınan kararları bildiri ve deklarasyonlarla kamuoyuna duyuran yükseköğretimden sorumlu Avrupa

Bakanları toplantılarıdır. Sürecin ikinci politik seviyesini "Bologna Follow-Up Group" (BFUG) denilen ve Bologna Süreci'ne katılan ülkelerin temsilcilerinden oluşan Bologna İzleme Grubu oluşturmaktadır. Bakanların ve BFUG ulusal temsilcilerinin oluşturduğu bu politik yapının danıştığı üyeler (consultative members) ise, bir kısmını iç ve dış paydaşların oluşturduğu "Council of Europe", EI (Education International Pan-European Structure), ENQA (European Association for Quality Assurance in Higher Education), ESU (European Students' Union), EUA (European University Association), EURASHE (European Association of Institutions in Higher Education), UNESCO-CEPES (European Centre for Higher Education) ve UNICE (The Voice of Business in Europe) gibi kuruluşlardır. Bologna İzleme Grubu tarafından iç ve dış paydaşların katılımıyla hazırlanan raporlar Avrupa Bakanları toplantılarında önceliklerin belirlenmesine ve alınan kararlara temel oluşturmaktadır. Tüm bu çalışmaların yüksek öğretim kurumları ve paydaşlarına aktarılması amacıyla her ülkede "Bologna Rehberleri Ulusal Takımları" görev yapmaktadır.

Bologna Süreci, Sosyal Boyut ve Fırsat Eşitliği

Bologna Süreci'nin başlangıcında ve daha önce belirtilen ana çalışma konularında "Sosyal Boyut" başlığı yer almamıştır. Bu durum, bir bakıma, Bologna Süreci'nin çıkış noktasında, başlangıçta belirttiğimiz küreselleşme ile gelişen bilgi toplumu ve ekonomisinin yüksek öğrenim üzerinde yarattığı değişim ihtiyacına odaklandığını göstermektedir. Ancak, özellikle "Avrupa Öğrenci Birliği'nin- ESU" (Eski adıyla ESIB) 2001 Prag toplantısından itibaren Bologna Süreci'ne Avrupa öğrencilerini temsilen katılımı ile birlikte sosyal boyut alanının Bologna Süreci'ndeki önemi giderek artmıştır. Gelinek noktada sürecin temel konularında başarıya ulaşılsa dahi, sosyal boyutun gözardı edilmesi durumunda Avrupa Yüksek Öğretim Alanı'nın amaçlarını gerçekleştiremeyeceği vurgulanmaktadır. Son olarak 2007 Mayıs'ta Londra'da gerçekleştirilen Bakanlar Konferansı'nda, hükümetlerin sosyal boyut ile ilgili eylem planlarını içeren ulusal strateji ve politikaları hakkında rapor hazırlamaları kararlaştırırken, *Londra Bildirgesi* ile aşağıdaki ortak görüş oluşturulmuştur:

"Yükseköğretim, toplumda sosyal bütünleşmeyi geliştirmede, eşitsizliklerin azaltılmasında ve bilgi, beceri ve yeterlilik düzeyinin artırılmasında güçlü bir rol oynamalıdır. Bu nedenle, oluşturulacak yükseköğretim politikası; kişisel gelişimleri ve sürdürülebilir, demokratik ve bilgi temelli bir topluma katkıları bakımından kişilerin potansiyellerini en üst düzeye çıkartmayı hedeflemelidir. Yükseköğretime başlayan, katılan ve yükseköğretimi tamamlayan öğrencilerin, bütün düzeylerde ulusal çeşitlilikleri yansıtmaları hedeflenmektedir. Öğrencilerin, sosyal ve ekonomik geçmişlerinden kaynaklanan engeller olmadan eğitimlerini tamamlayabilmeleri en temel amaçtır. Bundan dolayı, öğrencilere yeterli hizmet sunulması, yükseköğretime erişimde ve yükseköğretimde daha

esnek öğrenim yollarının oluşturulması ve her düzeyde fırsat eşitliğine dayalı katılımın artırılması yönündeki çabalar sürdürülmelidir."

Bologna İzleme Grubu (BFUG) Sosyal Boyut Çalışma Grubu'nun 2007 yılında yayınladığı raporda sosyal boyutun; sosyal bütünlüğün teşvik edilmesi, eşitsizliklerin giderilmesi, toplumdaki yetkinliklerin geliştirilmesi ve bireylerin kişisel gelişiminin sürdürülebilir kılması ve dolayısıyla demokratik bilgi toplumunu geliştirmesi açısından rolü ve önemi vurgulanmıştır. Bu amaçlar ile birlikte sosyal boyut Bologna Süreci'nde yüksek öğretimin kamu sorumluluğu olarak algılanmasının temelini oluşturmaktadır. Yüksek öğretimde sosyal boyutun temel mantığı üç boyutta özetlenebilir:

Fırsat eşitliği: Bilginin öneminin hızla arttığı günümüz dünyasında tüm bireyler kişisel gelişimlerini sürdürebilmek, iş yaşamına hazırlanabilmek ve etkin vatandaşlar olabilmek için yüksek öğretimin avantajlarından fırsat eşitliği temelinde yararlanabilmelidir.

Toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimi: Eğitim, toplumların refahı ve istikrarının sağlanması için sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanmasında hayati öneme sahiptir. Eğitimin fırsat eşitliği temelinde tüm bireyler için erişilebilir olması, sosyal adaletin sağlanması ve eşitsizliklerden kaynaklanan toplumsal dışlanmanın önlenmesi açısından gereklidir. Bu, aynı zamanda çoğulcu demokrasi ve hoşgörü kültürünü güçlendiren önemli bir etkidir.

Avrupa Yüksek Öğretim Alanı'nın kalitesi ve çekiciliği: Öğrencilerin eşit erişim şansına sahip olduğu, farklı perspektiflerden bakarak yüksek öğretimde mevcut gelenek ve uygulamaları aktif şekilde sorguladığı bir Avrupa Yüksek Öğretim Alanı, yüksek öğretimin kalitesinin artmasını ve Avrupa Yüksek Öğretim Alanı'nın Avrupa dışındaki öğrenci ve akademisyenler için de çekiciliğinin artmasını sağlayacaktır.

Belirtilen hedeflere ulaşılmasında yürütülmesi gereken eylemler "fırsat eşitliğinin sağlanması" ve "yaşam koşulları ve danışmanlık hizmetleri" başlıkları altında toplanabilir. Fırsat eşitliğinin sağlanması konusunda temel ilke "yüksek öğrenimde yer alan kişilerin toplumsal çeşitliliği yansıtması" olarak özetlenebilir. Bu açıdan; din, dil, ırk, cinsiyet, ekonomik koşullar vb. nedenlerden dolayı engellemelerle karşılaşmadan, fırsat eşitliği çerçevesinde bireylerin yüksek öğrenime erişimi için gerekli önlemlerin hükümetler tarafından alınması beklenmektedir. Bu önlemler temel olarak basit, adil ve şeffaf başvuru süreçleri kurulmasını ve öğrencilerin yaşam masrafları, öğrenim harcı, konaklama, yurt ve ulaşım olanakları gibi maddi ihtiyaçlarının burs, hibe, kredi yoluyla desteklenmesini kapsamaktadır. Ayrıca, belirli dezavantajlı grupların yüksek öğrenime erişimi için gerekli mekanizmaların kurulması tavsiye edilmektedir. Yaşam koşulları ve danışmanlık hizmetleri başlığı ile, yüksek öğretim sistemlerinin mezunlarının akademik başarı, sosyal beceri ve kişisel gelişim açısından başarılı vatandaşlar olarak yetişmesi amacıyla, öğrencilerin öğrenimlerini başarıyla tamamlayabilmeleri için gerekli

koşulları yaratma görevi olduğu vurgulanmaktadır. Bu açıdan, öğrencilerin yaşam düzeylerinin iyileştirilmesi için gerekli yurt, yemek, ulaşım, uygun sınıflar gibi ihtiyaçların kamu sorumluluğu çerçevesinde desteklenmesi gerekmektedir. Yine, öğrencilerin akademik başarısını yükseltmek için yeterli kütüphane, internet ve çalışma salonu gibi olanakların sağlanması yüksek öğretimin sorumlulukları arasındadır.

Bologna Süreci kapsamında sosyal boyut ile sadece yüksek öğrenimde kayıtlı kişilere değil, hayat boyu öğrenme kanalıyla toplumdaki tüm bireylere katkı amaçlanmaktadır. Hayat boyu öğrenme yolları bireylere hayatlarında "ikinci bir şans" yaratılması ve yaşam kalitelerinin artırılması için ciddi adımlardır. Bu yollar; özellikle meslekler arasındaki geçiş olanaklarını kolaylaştırmada ve zaman içinde değişen mesleki koşullara uyum sağlamada yaşamsal bir rol üstlenmektedir. Bu açıdan, hayat boyu öğrenme olanaklarının zenginleştirilmesi; işsizliğin önlenmesi ve toplumsal dışlanmanın azaltılması için gereklidir.

Sonuç

Bologna Süreci bilgi toplumuna geçişle yüksek öğrenimdeki değişim taleplerine yüksek öğrenim kurumları ve paydaşlarının hassasiyetlerini göz önüne alan kapsamlı ve katılımcı bir reform süreci sunması açısından değer taşımaktadır. Öğrenim çıktılarına dayalı öğrenci merkezli sisteme sahip, öğrencilerin kişisel gelişimlerini ve iş bulabilirliklerini destekleyen, iç ve dış kalite süreçleriyle güçlendirilmiş bir yüksek öğretim modeli üye ülkelerde sürmekte olan yüksek öğrenim reformu çalışmalarının yol haritasını oluşturmaktadır. Bu sürecin günümüz dünyasında yüksek öğrenimle ilgili beklentilerin çoğunluğuna sistematik çözümler sunduğu söylenebilir.

Yazının başında belirttiğimiz gibi, bilgi ekonomisine uyum amaçlı politikaların yüksek öğrenimde kamu sorumluluğuna ve fırsat eşitliğine verilen önemi aza indirme etkisi vardır. Bu açıdan Bologna Süreci'ne baktığımızda yüksek öğrenimde kamu sorumluluğunu temel alması ve fırsat eşitliğine vurgu yapılması önemlidir. Ancak, süreç içerisindeki çalışmaların yüksek öğrenime erişimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve öğrencilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi yönünde ulusal politikaları etkileyecek somutlukta politikalar geliştiremediği görülmektedir. Öncelikle, hükümetler açısından - gönüllü yürüyen- süreçte alınan kararlar herhangi bir yaptırım taşımamaktadır. Bu durum sosyal boyutla ilgili çalışmaların üye ülkelere etkisini azaltmaktadır. Diğer bir engel de sosyal boyut alanında öğrencilerin sosyo-ekonomik durumları, yaşam koşulları ve yüksek öğrenime erişimdeki zorluklar gibi konularda Avrupa düzeyinde yeterli ve karşılaştırılabilir veri olmamasıdır. Bu eksiği gidermek amacıyla, Eurostudent projesi³ ile düzenli

³ Proje hakkında detaylı bilgi ve anket sonuçlarına [www.eurostudent.eu] adresinden ulaşılabilir. Projenin Türkiye uygulaması www.eurostudent.metu.edu.tr sayfasında yayınlanmıştır.

olarak öğrencilerin sosyo-ekonomik yaşam koşulları ile ilgili veriler toplanıp karşılaştırmalı analizler yapılmaktadır. Ayrıca, bu çalışmaları daha somut hale getirmek amacıyla 2007 yılında Londra Toplantısı'nda ilgili bakanlardan bir sonraki bakanlar toplantısına kadar (2009) ülkelerinin sosyal boyut başlıklarındaki uygulama ve stratejilerini raporlamaları istenmiştir.

Buradan harekete Bologna Süreci'nde sosyal boyuta yapılan vurgunun artmakla birlikte yetersiz kaldığını söyleyebiliriz. 2009 bakanlar toplantısında ülke raporları üzerine gerçekleşecek tartışmalar, sosyal boyut üzerine çalışmalarda yeni bir aşamaya geçilmesini sağlayabilir. Ancak, bu toplantılarda alınacak kararların üye ülkelerde hükümet politikaları üzerinde sınırlı etkisi olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Hükümetlerin Bologna Süreci paydaşlarından gelecek taleplere duyarsız kalması durumunda yapılan çalışmalar durum tespiti ve temennilerin ötesine geçmeyecek, paydaşların bu konularda daha fazla bilgi sahibi olmasından öte pek yarar sağlamayacaktır. Böyle bir sonuç, hükümetler açısından yüksek öğrenim reformuna ekonomik dönüşümün gereksinimi temelinde bakıldığı iddiasını ispatlayacaktır.

Kaynakça

- AB Konseyi, 2000i, *Lizbon Presidency Conclusions*.
Bologna Process Working Group on Social Dimension and Data on Mobility of Staff and Students in Participating Countries, 2007, *Key Issues for the European Higher Education Area – Social Dimension and Mobility*, Report, May.
Bologna Süreci Resmi Web Sayfası, [www.bologna2009benelux.org].
Bologna Süreci Türkiye Web Sayfası, [www.bologna.gov.tr].
Eurostudent Projesi Resmi Web Sayfası, [www.eurostudent.eu].
Eurostudent Projesi Türkiye Uygulaması Web Sayfası, [www.eurostudent.metu.edu.tr].
van Vught F., 2006, "Youth, Education and the Labour Market", Group of Societal Policy Advisors, European Commission, Brussels, [<http://www.utwente.nl/cheps/documenten/engpaper06youtheducationlabourmarket.pdf>]
[www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/Bologna].

